

NAMANGAN ERGONIMLARINING TAMOIYILLARIGA MUVOFIQ TASNIFI.

Ortiqalieva Fotima, NamDU filologiya fakulteti 3-kurs talabasi,

Islomova D.A., NamDU katta o'qituvchisi.

Annotatsiya. Maqolada O'zbekiston Respublikasida Namangan shahri ergonimlarining yasalish usullari haqida so'z yuritiladi, o'rganilayotgan hudud ergonimlarida leksik-semantik, ramziy va metonimik onimizatsiya xususiyatlari ochib beriladi. Yangi ergonimlarni shakllantirishda transonimizatsiya usuliga alohida e'tibor beriladi. Mualliflar zamonaviy ergonimlarda lingvistik vositalar majmuasidan foydalanish va til belgilarining aralashishini tahlil qiladilar.

Tayanch so'zlar: *ergonim, so'z yasalishi, leksik, sintaktik, onimizatsiya, antroponim, toponim, mifonim, gemeronim, fitonim, abbreviatsiya.*

КЛАССИФИКАЦИЯ ЭРГОНИМОВ НАМАНГАНА В СООТВЕТСТВИИ С ПРИНЦИПАМИ НОМИНАЦИИ.

Ортикалиева Фотима, студентка 3 курса факультета филологии НамГУ,

Исломова Д.А., старший преподаватель НамГУ.

Аннотация. В статье говорится о способах образования эргонимов города Намангана Республики Узбекистан, раскрываются особенности лексико-семантической, символической и метонимической онимизации в эргонимах изучаемого региона. Особое внимание уделено способу трансонимизации при образовании новых эргонимов. Авторы анализируют использование комплекса языковых средств, смешивание языковых знаков в современных эргонимах.

Ключевые слова: эргоним, словообразовательный, лексический, синтаксический, онимизация, антропоним, топоним, мифоним, геммероним, фитоим, аббревиация.

CLASSIFICATION OF ERGONYMS OF NAMANGAN ACCORDING TO NOMINATION PRINCIPLES

Ortikaliyeva Fotima, 3rd-year student, Faculty of Philology, Namangan State University

Islomova D.A., Senior Lecturer, Namangan State University.

Abstract. This article discusses the methods of ergonym formation in the city of Namangan, Republic of Uzbekistan. It reveals the features of lexical-semantic, symbolic, and metonymic onymization in the ergonyms of the studied region. Special attention is given to the method of transonymization in the creation of new ergonyms. The authors analyze the use of a complex of linguistic means and the blending of language signs in modern ergonyms.

Keywords: ergonym, word formation, lexical, syntactic, onymization, anthroponym, toponym, mythonym, commeronym, phytonym, abbreviation.

Namangan shahri ergonimlarni hosil qilinishda barcha usullari qoʻllanilgan: soʻz yasash, leksik, sintaktik usullar. Leksik-semantik onimizatsiya bu eng keng tarqalgan usuldir. Bizning tadqiqotimizda F. F. Alistanova¹ tomonidan taklif qilingan leksik-semantik onimizatsiya tipologiyasiga asoslanib tahlil qilamiz. Leksik-semantik nomlash usuli yangi ergonimlar yaratish boʻyicha eng samarali usul hisoblanadi. Ushbu usul qoʻllanilganda, tanilgan soʻz oʻzining mavjud maʼnosida ishlatiladi, lekin uning formal tuzilishi oʻzgarmaydi.

¹ Алистанова Ф. Ф. Эргонимы современного русского языка как микросистема: автореф. дисс. ... к. филол. н. Махачкала, 2011. 23 с.

Onomastikada leksik-semantik usuli uch turga ajratiladi: semantik onimizatsiya, transezimizatsiya va o'zlashtirish. Bizning tadqiqotimizda semantik onimizatsiya va transezimizatsiya e'tibor qaratilgan, o'zlashtirilgan nomlar boshqa maqolada batafsil o'rganiladi.

Semantik onimizatsiyani, ya'ni yangi ergonim tilimizda allaqachon mavjud bo'lgan so'zning semantik ma'nosini ko'chirish orqali hosil bo'ladigan holatni, ko'rib chiqamiz. N. V. Podolskaya ta'kidlaganidek, semantik onimizatsiya uch turga bo'linadi²: oddiy semantik onimizatsiya, metaforik onimizatsiya va metonimik onimizatsiya.

Ta'kidlash joizki, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbek tilini yanada rivojlantirish va mamlakatda til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmoni ijrosini ta'minlash maqsadida «Yo'l xaritasi» ishlab chiqilgan³. Ushbu hujjatda 2022-yil 1-avgustdan boshlab joy nomlari, ko'cha nomlari, tashkilot nomlari, yozuvlar, ommaviy tashviqot vositalari, reklama va e'lonlar to'liq o'zbek tiliga tarjima qilinishi va lotin alifbosida yozilishi kerakligi belgilangan.

Shunga qaramay, Namangan shahrida hanuzgacha ko'plab yozuvlar kirill alifbosida saqlanib qolgan. Bu shuni ko'rsatadiki, 100 dan ortiq millat vakillari istiqomat qiladigan megapolis aholisi uchun, rus tili xalqaro muloqot tili bo'lib qolmoqda. Bizning tadqiqotimizda kirill alifbosida berilgan ergonimlarni lotincha variantda ham keltiramiz hamda rus tilidagi nomlarning ma'nolarini tarjima qilib taqdim etamiz.

Oddiy leksik-semantik onimizatsiya obyektning nomi sotilayotgan mahsulot nomi bilan ataladi. Oddiy leksik-semantik onimizatsiyaga misollar: «Mebel», «Optika», «Aviakassa», «Тургентство» («Turagentlik»), «Kanstovarlar»,

² Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. М.: Наука, 1978. 198 с.

³ Мирзиев Ш.М. О мерах по дальнейшему развитию узбекского языка и совершенствованию языковой политики в стране. № УП-6084. Ташкент, 20.10.2020.

«Market», «Med klinika», «Xalq tabobati markazi», «Medtexnika», «Kafe», «Oshxona», «Go'sht», «Baliq», «Non», «Sirli idishlar», «Salon» (odatda go'zallik saloni) va boshqalar. Bunday obyektlar asosan kichik tijorat tashkilotlari bo'lib, ular ro'yxatdan o'tmagan yoki internet tarmoqlarida reklama qilinmagan, shuningdek, shahar markaziy hududlarida emas balki chekka hududlarida joylashgan.

Bir-biriga yaqin joylashgan ikki bir xil obyektning yozuvlarida o'zbek va rus tillari yoki lotin va kirill yozuvi ishlatilishi mijozlarni jalb qilish usuli hisoblanadi. Bu esa o'z navbatida raqobatni shakllantirishga yordam beradi. Misollar: «Do'kon/Магазин», «Stomatologiya/Стоматология», «Mehmonxona/Гостиница», «Dorixona/ Аптека» va boshqalar.

Yangi ergonimlar yaratish vositalaridan biri ramziy nomlash (simvolik nominatsiya) bo'lib, u metafora va metonimiya orqali ifodalanadi.

Metonimik onimizatsiya – eng keng tarqalgan ergonim yaratish usullaridan biri hisoblanadi. Metonimik ko'chirish asosida yaratilgan obyekt va uning nomi orasidagi bog'liqlikni eng yaxshi ifodalaydi. Metonimik ko'chirish orqali yaratilgan ergonim kasb-hunar, joylashuv, faoliyat sohasi, etnik mansublik, milliy taom va boshqa jihatlarni ifodalashi mumkin.

Ushbu usul bo'yicha quyidagi ergonim turlari aniqlangan:

- shaxs nomlari asosida motivatsiyalangan ergonimlar: – «Doctor A» tibbiyot klinikasi, «Vunderkindlar», «Umniki (Умники)», «Aqilvoy», «Jajji akademiklar», «Bilag'onlar» bolalar bog'chalari, «Akademiklar», «Pochemucki(Почемучки)» bolalar ta'lim markazlari, «Baby Plaza» xususiy maktabi, «Pahlavon» sport majmuasi, «Sulton» fitnes-klubi, «Sulton» kafesi, «Bolajon» bolalar kiyim do'koni, «Mezbon Hotel» mehmonxonasi, «Mezbon» tantanalar uyi, «Aligarx», «Sponsor» do'konlari va boshqalar.

- konkret otlar asosida motivatsiyalangan ergonimlar (korxona faoliyati haqida axborot beruvchi nomlar):– «Azbuka», «Quyoshcha», «Yulduzcha», «Бусинка/Businka» bolalar bogʻchasi, «Kozinka» supermarketi, «Delfin» suv havzasi (basseyn), «Asia Trans» kompaniya va boshqalar.

- sinekdoxa («qism–butun» munosabati): asosida shakllangan ergonimlar: «Tort Land» konditer mahsulotlari doʻkon-kafesi, «Glyukoza Farm», «Tabletka/Таблетка», «Vitamino/ ВИТАМИНО» dorixonalari, «Lagman Haus» oshxona-restorani, «Bolajon» bolalar markazi va boshqalar.

- mavhum (abstract) otlar asosida motivatsiyalangan ergonimlar:– «Afsona» koʻngilochar markazi, «Ishonch» mikrocredit banki, «Hamkor Bank» banki, «Ixlos» tibbiyot markazi, «Tegen» (tegen – «bepul, tekin» maʼnosida) supermarketi, «Ixlos Medical» xususiy tibbiyot klinikasi, «Nur» kafesi, «Hayat Med Sentr» tibbiyot markazi, «Zamon Beton» kompaniyasi, «Mir detstva/Мир детства» (mir - «tinchlik, dunyo» maʼnosida) bolalar bogʻchasi, «Dunyo» oshxonasi, «Diydor Tabaka» kafe, «Meros» restorani «Shodlik Market», «Meyor Farm» dorixonasi va boshqalar.

Maʼnolarni koʻchirish orqali yangi ergonim shakllariga yorqinlik va ekspressivlik beriladi. Tijorat obyektiga metaforik nom tanlashda, nom beruvchilar oʻz muassasasining nufuzi, obroʻsi va ixtisoslashuvini hisobga oladilar. Biz quyidagi metaforik nomlangan ergonimlarni aniqladik: «Afsona» fitnes-klubi, «Makon» restorani, «Azbuka Vkusa/ Азбука вкуса» kafesi, «Everest» oʻquv markazi, «Diamond» (diamond – «olmos» maʼnosida) stomatologiyasi, «Avesto» oʻquv markazi, «Okean» restorani va b.

Yangi ergonimlarni yaratishda nom beruvchilar tomonidan transonimizatsiya usuli koʻpincha qoʻllaniladi. "Transonimizatsiya" atamasi ismning bir toifadan boshqasiga oʻtishini anglatadi. Mavjud onim asosida til modellari boʻyicha oʻziga xos nomning yangi kreativ shakllarining yaratilishi turli toifadagi onimlar oʻrtasidagi yaqin munosabatni tasdiqlaydi.

Biz olib borgan Namangan shahridagi ergonimlarning leksik-semantik tahlili natijasida transonimizatsiya orqali shakllangan quyidagi modellarga ega ergonimlar aniqlandi:

a) antroponim asosida paydo bo'lgan ergonimlar (antropoergonim) :–

«Ibn Sino» xususiy tibbiyot klinikasi, «Abdurahmon Plast Invest» kompaniyasi, «Safia Bakery» novvoyxona, «Zuhro Shirin Bolajon» bolalar bog'chasi, «Zarina Restaurant» restorani, «Ahmadbek» turk restorani, «Muqaddas» kafe, «Bilol Avtoservis» va boshqalar. Ta'kidlash joizki, eng katta ergonimlar guruhi antroponimlarga asoslangan nomlardan iborat. Ko'pincha bu mashhur tarixiy yoki zamonaviy shaxslar emas, balki o'rta darajadagi tijorat tashkilotlari egalari o'z bizneslarini o'z oilasi a'zolari nomiga atab nomlashadi. Bu ayniqsa kichik do'konlar, kafelar, go'zallik salonlari va xususiy tibbiyot klinikalari uchun xosdir. Biz o'rgangan xususiy klinika nomlarining 30% onasi, singlisi, qizi yoki klinika egasining o'z ismi bilan atalgan bo'lib, erkak ismlari esa kamroq uchraydi. Misollar: «Ranomed», «Maxliyo Shifo», «Dildora Shifo» xususiy tibbiyot klinikalari. Ushbu nomlar tijorat tashkilotlari asoschilarining onalari sharafiga qo'yilgan. Xususiy tijorat korxonasi asoschilarining nomi bilan «E'tibor Shifo», «Marhabo Shifo», «Saida Allergo Servis Med Central», «Dilbaroy Malham Shifo Servis» klinikalar nomlangan. Erkaklarning ismlari asosida «Shuxrat Shifo», «Murod Darmon Shifoxonasi», «Ne'matjon Shifo» ergonimlar tashkil etilgan.

b) toponim asosida paydo bo'lgan ergonimlar (topoergonim):

- *davlat nomlari asosida*: «Xitoy Shop» do'koni, «Uzbekistan Travel» sayohat agentligi, «Uzbekistan Hotel» mehmonxonasi, «O'zbekiston» restorani va b.; *shahar nomlari asosida*: «Namangan» kafe-restoran, «Pekin» xususiy tibbiyot klinikasi, «Asaka Bank», «Namangan Hotel», «Akhsikent Hotel», «Chust Hotel» mehmonxonalari, «Uztex Uchkurgan» fabrikasi, «Kosonsoy Ser» tijorat kompaniyasi va b.; *tarixiy toponimlar asosida*: «Turon», «Buyuk Ipak Yo'li» banklar, «Turkiston» tantanalar uyi va b.; *qit'alar nomlari asosida*: «Asia Travel»

sayohat agentligi, «Osiyo Xalqaro Universiteti» va b.; *daryo nomlari asosida*: «Norin» mehmonxonasi, «Amudaryo» kafe-oshxona va boshqalar. *tog' nomlari asosida*: «Everest» o'quv markazi va b.

v) **mifonim asosida paydo bo'lgan ergonimlar (mifoergonim)**: «Alpomish/Alpomish», «Alpomish Fitness-club» sport komplekslari, «Tomaris Nur» gipermarketi, «Camelot Dent» stomatologiyasi, «Faraon» restorani va b.

g) **fitonim⁴ asosida paydo bo'lgan ergonimlar (fitoergonim)**: «Roza», «Arxideya» go'zallik salonlari, «Avokado» o'quv markazi, «Boychechak», «Moychechak» bolalar bog'chalari, «Nastarin» kafesi, «Anor» kafe-restorani, «Uzum» onlayn savdo tarmog'i va b.

d) **gemmonim asosida paydo bo'lgan ergonimlar (gemmoergonim)**: «Marvarid» tantanalar uyi, «Diamond», «Sadaf» stomatologiyalari, «Feruz» oshxona-restorani va b.

e) asarlar, filmlar, multfilmlar qahramonlariga asoslangan ergonimlar: «Pinokkio» do'koni, «Masha va ayiq» kafesi, «Sim-sim» savdo markazi «Gladiator fitness» fitness zali va b.

Ergonimlar til belgilarini aralashtirish yoki til vositalari kompleksidan foydalanish xususiyatiga ega. Samarali usullardan biri bu «til o'yinidir» (языковая игра), bu ko'pincha lingvistik me'yorlarning buzilishida namoyon bo'ladi. Nanmangan ergonimiyasida «til o'yini» shakllari o'zbek, rus, turk va ingliz tillarining tarkibiy qismlaridan iborat kompozitsiyalarda qo'llaniladi. «Til o'yinining» imlo, grafik, so'z yasash, morfologik shakllari yagona asosiy printsiplarga asoslanadi:

- tillarning grafik tizimlarini birlashtirish;

⁴ Березович Е.Л. Из русской народной геммонимии: тальян. Ж.: Русская речь, № 4. –2021. С.61-76. <https://docs.yandex.ru/docs/view?tm=17382>

- transliteratsiya va transkripsiya.

Grafik tizimlarni birlashtirish misollariga quyidagilar kiradi:

a) belgilardan foydalanish:

«+» belgisi: «Doktor+» xususiy klinikasi, «Shapmur+» kafesi, «Seven+» bolalar o'quv markazi, «Apteka + Optika» aptekasi, «Sardoba+» kafesi va b.

«&» ampersand belgisi: «J&M» kafe, «Sa & Di» do'koni, «Fun & Sun» turistik kompaniyasi va b.

b) raqamlar ishlatish orqali: «999 apteka», «Apteka +03», «777 apteka», «555 apteka», «333 apteka», «Apteka24», «777 kafe», «Lagman 24» oshxona-kafe, «Lab 24/7» tibbiy laboratoriya va b.

Ergonimlarni loyihalashning grafik shakllariga ayrim (so'z o'rtasidagi) harflarni katta harflan bilan yozish ham kiradi. Ushbu mintaqadagi shakllar ko'pincha chet tilidagi ergonimlarda qo'llaniladi va ko'pincha transliteratsiya asosida namoyon bo'ladi.

- o'zbekcha va inglizcha so'zlarni rasmiylashtirishda:

«Zamin Travel» turistik agentligi, «Retro Milliy» kafesi, «AvtoMakon» avtoservisi, «Barokat Pharm» aptekasi, «Oftob Medline» tibbiy klinika va b.

- ruscha va inglizcha so'zlarni rasmiylashtirishda: «Testo By», «MigBistro» kafelari, «KidsDom» bolalar kiyim do'koni, «InBazar» savdo markaz va boshqalar.

- o'zbekcha va turkcha so'zlarni rasmiylashtirishda: «Safia Bakery» kompaniyasi, «Baraka Kebab» kafesi va .

Maxsus guruh qisqartma ergonimlardan iborat. F. F. Aliyanova⁵ ularni abbroergonimlar deb ataydi, ya'ni qisqartirilgan shakllardagi ergonimlar va ularning tasnifini beradi. O'rganilgan hududda abbroergonimlarni chuqur o'rganish qiyinchilik tug'dirgan, chunki bu ergonimlarda bir nechta tillar ishlatilgan. Zamonaviy o'zbek yozuvi lotin alifbosiga asoslangan, shuning uchun qisqartma qaysi tildan kelib chiqqanini aniqlash qiyin bo'lgan – o'zbek yoki ingliz tili.

Namangan shahridagi abbroergonimlarni ko'rib chiqamiz.

So'zlarning birinchi harfi (initial) asosida paydo bo'lgan abbroergonimlar: O'MB (NBU) banki, SPC o'quv markazi (Statistical Process Control), LSL o'quv markazi (Linden Scripting Language (skript tili)), ZZZ klinikasi, BTS pochta va b.

b) Tovushli guruh. Ushbu qisqartmalar boshlang'ich so'zlar tovushlardan tashkil topgan bo'lib, odatdagi so'z kabi o'qiladi: EMU pochta, OTTO kafe-restorani va b.

II. Murakkab ergonimlar (qo'shma ergonimlar).

- a) so'zlarning bosh bo'g'inlar qo'shish asosida: «UZPOST» pochta, «JanaPOST» kuryerlik xizmati, «Svetkom» gullar do'koni, «Shams-med» tibbiy markazi, «Immuno Lab» tibbiy laboratoriyasi va b.
- b) so'z qismini to'liq so'z bilan qo'shish: «Agrobank», «MKBANK», «Octobank», «Ekobozor» do'koni, «Marhabo Shifo», «Dildora shifo», «Nur Med», «Mehr-shifo» xususiy klinikalari, «PalmaTuR» sayyohlik agentligi va b.
- c) Butun so'zlarni qo'shish: «Hamkorbank», «Xalqbank», «Asakabank», «Kofe-Mofe» kafe va b.

Ko'plab abbroergonimlar aralash usulda yaratilgan. Ular orasida aralash boshlang'ich-bo'g'inli yoki bo'g'in-boshlang'ich so'zlar mavjud: «TBC Bank»,

⁵. Алистанова Ф. Ф. Обновленная лексикологическая классификация эргонимов-неологизмов // Мир науки, культуры, образования. 2015. № 4 (53). С. 265-268.

«AKB Kapitalbank», «CHAB Trastbank», «AO Invest Finance Bank», «SD clinic» xususiy tibbiy kliniksi, «NBF med» , kliniksi, «MED LUX PRO» klinikasi, «RRR academy» xususiy maktabi va b.

Zamonaviy ergonimlarini yaratishning mashhur usullaridan biri – uning tarkibiga indekslar (morfa-indeks)⁶. qo'shishdir. Indeks raqam, harf, domen belgisi yoki mintaqaga, shaxsga tegishli bo'lgan har qanday belgi bo'lishi mumkin: *raqam* –«Lavash Center № 1» kafesi, «№1 Somsa» kafesi, «Kapitan № 1» erkaklar kiyimi do'koni va b.; *harf* –«N-ergo» trenajor zali, «Doktor D», «Doktor A», «M-Clinic» xususiy tibbiy klinikalari, «S-market» do'koni, «Atlas Baby M» bolalar bog'chasi va b.; *domen belgisi yoki mintaqaga tegishli bo'lish* –«Flowers.uz» do'koni, «Uztex Uchkurgan» fabrikasi, «Apple.Uzb» do'koni, «AvtoUz» avtosaloni va b.

Shunday qilib, Toshkent shahridagi ergonimlarning leksikosemantik tarkibini tahlil qilish natijasida, oddiy onimlash 26% ergonimlarda, metaforik onimlash 45%, til vositalarining aralashuvi esa 29% ni tashkil etadi.

O'rganilgan hududda transformatsiyalash yordamida 76% ergonimlar shakllangan, ulardan antroponim-ergonimlar 54%, toponim-ergonimlar 23%, fitonim-ergonimlar 13%, gemmonim-ergonimlar 6% va boshqa 4% ni tashkil etadi.

Zamonaviy ergonimlarni shakllantirishning yangi usullaridan biri – til belgilarini aralashtirishdir: grafika belgilar bilan aralashish 15%, raqamlarni ishlatish 24%. Toshkent shahridagi ergonimlarda orfografik o'yin – orfografik normalarni ataylab buzish, reklama funksiyasini kuchaytirish maqsadida kuzatiladi.

⁶ Алистанова Ф.Ф. Особенности образования современных эргонимов лексико-синтаксическим способом и аббревиацией. Филологические науки. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2017. № 5(71): в 3-х ч. Ч. 1. С. 56-58.
www.gramota.net/editions/2.html

O'rganilayotgan mintaqaning shahar tilining o'ziga xos xususiyati uning bir necha tillarda: o'zbek, rus, ingliz va turk tillarida joylashganligi. Bir nechta tillarning ishlashi bitta nomda namoyon bo'ladi va korxona yoki tashkilot belgisida aks etadi. Misol sifatida Toshkent xalqaro moliya boshqaruvi va texnologiyalar universiteti belgisini keltirish mumkin.

Adabiyotlar ro'yxati.

1. Алистанова Ф. Ф. Обновленная лексикологическая классификация эргонимов-неологизмов // Мир науки, культуры, образования. 2015. № 4 (53). С. 265-268.
2. Алистанова Ф.Ф. Особенности образования современных эргонимов лексико-синтаксическим способом и аббревиацией. Филологические науки. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2017. № 5(71): в 3-х ч. Ч. 1. С. 56-58. www.gramota.net/editions/2.html
3. Алистанова Ф. Ф. Эргонимы современного русского языка как микросистема: автореф. дисс. ... к. филол. н. Махачкала, 2011. 23 с.
4. Арутюнова Н. Д. Номинация, референция, значение // Языковая номинация. Общие вопросы / отв. ред. Б. А. Серебренников. М.: Наука, 1977. С. 188-206.
5. Березович Е.Л. Из русской народной геммонимии. Ж.: Русская речь, ;№ 4. –2021. С.61-76. <https://docs.yandex.ru/docs/view?tm=17382>
6. Mirziyoev Sh.M. Mamlakatimizda o'zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida. UP-6084. Toshkent. – 20.10.2020.
7. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. М.: Наука, 1978. 198 с.